

Murre, kieli ja kirjakieli

Tämä Virittäjä on monikielinen. Kirjoituksia on suomeksi, viroksi, ns. meän kielellä ja livviksi eli aunukseksi. Suomella ja virolla on kiistaton status kielinä: kumpikin on itsenäisen valtion kansalliskieli ja käytössä koko inhimillisen elämän leveydeltä, ja kummallakin on takana pitkä kirjallinen perinne. Meän kielen ja livvin asema on hiukan toinen.

Ruotsin länsipohjassa puhuttavaa meän kieltä pitää moni pelkkänä suomen murteena. Eihän se paljoakaan eroa siitä, mitä puhutaan joen itäpuolella. Yleis-suomesta kieli kyllä eroaa selvästi, etenkin sanastolta ja *h*-äänneen edustukselta. Mutta jos meän kieltä ei katsota kieleksi, niin miten on vaikkapa karjalan laita? Pohjoisin karjalan murre, vienankarjala, on varmasti yhtä lähellä suomalaismurteita ja yleissuomea kuin meän kieli. Etelään ja itään mentäessä karjala muuttuu vähittäin vierassointisemmaksi. Aunuksenkarjalassa eli livvissä on jo vanhaa vepsäläisyyttä, ja nykyvepsään livvin yhdistää lyydin murrejatkumo. Mihin vetää kieliraja? Samanlaisia siirtymäsarjoja on maailman kielikartta kirjavanaan.

Eikö kielirajan piirtäminen kuulu populaatiolle, joka tuntee kielen omakseen? Jos länsipohjalaiset tai livviläiset tai vaikkapa etelälyydiläiset ovat alkaneet arvostaa äidinkieltään kieliyksilönä muiden samanarvoisten joukossa, miksei annettaisi asialle täysi tuki ja kaikin tavoin edistettäisi kielen elpymistä ja kasvua? Tutkimus voi pohtia ikuisuuskysymystä kielen ja murteen suhteesta, mutta tieteellisen epäröinnin ei pitäisi asettua etnisen ja kielellisen individuaation esteeksi.

Kirjakielen kehittyminen on kielen sosiaalisen varttumisen ratkaisevia vaiheita, etenkin nykymaailmassa. Siitä ei vielä kirjakieli synny, että valitaan kirjaimisto ja aletaan toistaa puhetta sen avulla. Näin syntyy vasta kirjoitettua kieltä. Kirjakieli on erikoislaatuinen, usein muuhun kieleen verraten sangen autonominen varieteetti, jonka kehkeytyminen voi viedä satoja vuosia. Vaateliaasti ottaen ei suomen kirjakieltä ollut ennen viime vuosisadan loppupuolta. Vasta tällöin kirjasuomi alkoi olla kypsä toteuttamaan sille asetettavia moninaisia tehtäviä.

Kirjakielet syntyvät ja kasvavat toisiinsa nojaten. Tämä on yksi syy siihen, että kirjakieli saattaa erota paljonkin kielen puhutuista varieteeteista. Numeromme meänkielistä artikkelia lukiessa voi pohtia, onko suomi vai ruotsi ollut hyvänä haltijana meän kirjakielen kehdon äärellä tai kumman pitäisi olla sen kasvun ensisijaisena tukena. Ero ei ehkä ole kovin suuri, onhan kirjasuomi varttunut ruotsin hellässä huomassa. Numeromme livvinkielinen kirjoitus ei varsinaisesti edusta kehitteillä olevaa livvin kirjakieltä vaan on runsaine venäjänlainoineen enemmänkin näyte puhutusta nykylivvistä. Mutta sellaisenaakin se on kiintoisa kappale kieltä, jolla on muun ohessa kertynyt ansioita notkeana taidelyriikan välineenä.

Kirjakielen teemaan liittyvät myös eräät numeromme fennistiset kirjoitukset. Hyvin ajankohtainen on katsaus suomen kirjakielen ja puhuttujen varieteettien suhteisiin. Tuntuu siltä, että suomesta on tulossa lopullisesti täysikasvuinen kieli vasta nyt, kun aluemurteiden tilalle tai rinnalle on kehittymässä yleissuomalainen moderni puhekieli, jonka muodot ovat paljolti muut kuin kirjakielen mutta joka kyllä yhdistyy tämän kanssa rikkaasti erilaisiksi rekistereiksi.

MATTI LARJAVAARA